

Accepted final manuscript/julkaistavaksi hyväksytty, kustantajalle toimitettu käsikirjoitus.

Kolehmainen, Leena & Riionheimo, Helka & Uusitupa, Milla 2020: Johdanto: Itä-Suomen näkyvää ja näkymätöntä monikielisyttä. [Introduction: Visible and Hidden Multilingualism in Eastern Finland.] In/teoksessa: *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyteen*. [Voices from the East: Multilingualism in Eastern Finland.] Eds./toim. Leena Kolehmainen, Helka Riionheimo & Milla Uusitupa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–33.

Johdanto: Itä-Suomen näkyvää ja näkymätöntä monikielisyttä

Leena Kolehmainen

<https://orcid.org/0000-0003-2746-7201>

Helka Riionheimo

<https://orcid.org/0000-0002-9294-6201>

Milla Uusitupa

<https://orcid.org/0000-0003-2571-7684>

Sanat suussani sulavat

puhe'et putoelevat

kielelleni kerkiävät

hampahilleni hajoovat.

(Kalevala, Ensimmäinen runo)

1 Sanat suussa sulavat: myytti yksikielisestä Itä-Suomesta

Kalevala, jonka runot kerättiin Vienan Karjalasta ja Itä-Suomesta, on moniulotteinen näyteikkuna 1800-luvun kielelliseen monimuotoisuuteen. Kalevalan runot edustavat karjalaa ja suomen kielen itämurteita – joskin kansanrunojen kieli on poikennut ihmisten arkisesta

puhekielestä ja säilyttänyt kaikuja paljon vanhemmasta puheenparresta. Teoksena *Kalevala* on kuitenkin Elias Lönnrotin luomus, jossa runojen kieliasua on muokattu suomalaisille ymmärrettävämmäksi muun muassa karsimalla karjalaisuuksia. Julkaistut runot sisältävät piirteitä myös muista suomen murteista ja 1800-luvun kehityksessä olleesta kirjakiielestä. *Kalevala* on siten monikielinen ja moniääninen kollaasi, johon on tallentunut jälkiä monista kielimuodoista.

Suomalaisten mielikuvissa *Kalevala* näyttyy kuitenkin usein suomenkielisenä, yksikielisenä teoksena, ja samalla tavalla Itä-Suomea pidetään usein yksinomaan suomenkielisenä alueena. Itä-Suomesta puuttuvat sellaiset pitkäaikaiset ja yleisesti tunnetut vähemmistöt kuin etelä- ja länsirannikon ruotsinkieliset tai pohjoisen Suomen saamenkieliset. Lisäksi Itä-Suomessa murre-erot ovat suhteellisen pienet, ja varsinkin savolaismurteiden alue on melko yhtenäinen verrattuna esimerkiksi länsimurteiden alueelliseen kirjoon. Mielikuva yksikielisestä suomenkielisestä Itä-Suomesta ei vastaa kuitenkaan nykytodellisuutta, ja myös alueen historia on monikielinen.

Tämän kirjan liikkeelle sysänneenä voimana oli halu haastaa yleinen käsitys Itä-Suomen yksikielisyydestä. Mitä kieliä on puhuttu ennen, ja mitä puhutaan nykyisin? Millaisissa tilanteissa eri kieliä on käytetty? Miltä näyttää itäsuomalaisten kielellinen tulevaisuus? Artikkelit avaavat ikkunoita Itä-Suomessa eri aikoina puhuttuihin kieliin ja valottavat kielenpuhujien välisiä kohtaamisia sekä niitä jälkiä, joita kielistä ja kohtaamisista on jäänyt. Samalla teos pyrkii antamaan kipinöitä uuteen tutkimukseen, jossa puretaan yksikielisyyden ja yksikulttuurisuuden myyttiä.

Ei ole olemassa virallista maantieteellistä määritelmää sille, mitkä alueet kuuluvat Itä-Suomeen. Kielellisesti suomen kielen itämurteiden laajaan alueeseen kuuluu sellaisia maakuntia, joiden asukkaat mielletään keski- tai pohjoissuomalaisiksi. On veteen piirretty viiva, missä kohtaa itä vaihtuu pohjoiseksi, länneksi tai eteläksi. Itä-Suomi ei myöskään ole ollut historiallisesti tarkkarajainen alue, vaan Suomen itärajan sijainti on vaihdellut vuosisatojen mittaan, ja historiallisesti itäisen Suomen alue on välillä ollut paljon laajempi kuin nykyisin. Tässä kokoelmassa olemme ymmärtäneet Itä-Suomen väljästi niin maantieteellisessä kuin historiallisessakin mielessä. Kokoelman artikkeleissa liikutaan

pääosin nykyisen Suomen Pohjois-Karjalan, Pohjois-Savon ja Etelä-Savon alueella sekä ennen toista maailmansotaa Suomeen kuuluneessa Raja-Karjalassa.

Tällä kokoelmalla on useita kielipoliittisia tavoitteita, ja haluamme haastaa useita yleisesti levinneitä mutta virheellisiä käsityksiä kielen luonteesta ja kielellisestä historiasta. Teoksen keskeisin päämäärä on osallistua ”yksikielisyyden harhaksi” kutsutun myytin purkamiseen. Tämän käsityksen mukaan yksikielisyys näyttäytyy normaalina ja odotuksenmukaisena, monikielisyys taas harvinaisena, erityisenä ja poikkeuksellisena. Tämä laajasti länsieurooppalaiseen yhteiskuntaan levinnyt käsitys on osaltaan seurausta nationalismista ja ”yksi kieli – yksi kansa” -ideologiasta. Yksikielisyyden ideologia on vääristänyt sekä tavallisten kansalaisten että kielentutkijoiden näkemyksiä ja painanut piiloon kielellistä monimuotoisuutta. Kokoelman tavoitteena on tuoda esiin itäsuomalaisen monikielisyyden erilaisia, ehkä vähemmän tunnettuja ulottuvuuksia.

Yksikielisyyden harha heijastetaan usein nykyisyydestä menneisyyteen. Oletetaan, että nykyisin yksikielinen (tai pikemminkin yksikieliseksi mielletty) alue on ollut myös aiemmin historian aikana yksikielinen. Tätä käsitystä voisi nimittää ”yksikielisen menneisyyden harhaksi”. Tämän kokoelman artikkeleista käy kuitenkin ilmi, että Itä-Suomen kielellinen historia on värikäs ja monikielinen – joiltain osin jopa nykytilannetta monimuotoisempi. Samaan vyyhteen kuuluvat ne näkemykset, jotka korostavat monikielisyyttä modernin, kaupungistuneen ja maapalloistuneen yhteiskunnan ilmiönä. Myös nämä käsitykset ovat keskeneräisiä, sillä kielet ja murteet ovat kulkeneet liikkuvien ihmisten mukana erilaisista paikoista toisiin läpi ihmiskunnan historian. Muuttoliike, rajanylitykset, kaupankäynti ja muut erikielisten ihmisten tai ihmisryhmien kohtaamiset eivät ole uusia asioita, eivätkä ne rajoitu metropoleihin vaan ovat läsnä kaikkialla.

Edelliseen kytkeytyy myös käsitys, jota voisi kutsua ”maantieteellisyyden harhaksi”: kielet hahmotetaan usein yksinomaan maantieteellisiksi ilmiöiksi, joita puhutaan tietyillä, kielen syntyperäisten puhujien asuttamilla alueilla. Todellisuudessa kielet ja murteet eivät ole, eivätkä ole koskaan olleet, tiukasti alueellisia ja paikallaan pysyviä. Kielet eivät jähmety paikoilleen, vaan ne kulkevat ihmisten mukana heidän liikkuaan paikasta toiseen – muuttoliikkeet ovat kautta historian vieneet kieliä uusille alueille. Myös suomen kieli ja suomen kielen murteet liikkuvat ja ovat liikkuneet ihmisten mukana maailmassa. Toisaalta

kielen tai murteen käyttäminen ei rajoitu sen tietylle perinteiselle puhuma-alueelle, sillä kielenpuhujan fyysinen sijainti ei rajoita sitä, mitä kieliä hän käyttää. Niinpä esimerkiksi turistit puhuvat omaa kieltään myös matkailukohteissa, vieraita kieliä voidaan opiskella kaukana syntyperäisten puhujien alueesta ja työelämässä työkielenä saattaa olla jokin muu kuin maan tai alueen enemmistö- tai virallinen kieli. Nykyisin internet ja sosiaalinen media mahdollistavat ajasta ja paikasta riippumattomien erikielisten työ- ja vapaa-ajan yhteisöjen muodostumisen ja luovat monenlaisia valtion- ja mantereenrajat ylittäviä kielikontakteja, joihin ihmiset voivat osallistua omalta kotisohvaltaan.

Edellisten lisäksi kokoelma toivoaksemme osallistuu myös sen purkamiseen, mitä voidaan kutsua ”englanninkielisyyden harhaksi”. Monikielisyys, kielten opiskelu ja kansainvälisyys tuntuvat nykyään olevan synonyymejä englanninkielisyyden kanssa: esille nostetaan usein vain englantia, jota kuvitellaan puhuttavan ja kuultavan kaikkialla ja jonka osaaminen nähdään avaimena kaikkialle. Vaikka suurin osa maailman ihmisistä ei osaa englantia, maailmanlaajuinen *lingua franca* -käyttö kiistämättä antaa englannille erityisaseman, jonka vaikutus koskee myös itäsuomalaisia konteksteja. Englannin varjoon jää kuitenkin moniulotteinen kielellinen kirjo, ja myös itäsuomalaisissa kielikontakteissa on mukana paljon muitakin kieliä ja murteita. Englanti eroaa monista muista Suomen historialle tärkeistä kielistä siinä, että englannin kielen nykyinen valta-asema on hyvin nuori ilmiö. Sen tässä kokoelmassa historiaa tarkastelevat artikkelit osoittavat havainnollisesti: niissä ei englannin kielen jälkiä ole nähtävissä.

Tämän kokoelman artikkeleissa nousevat esiin kaikki edellä mainitut monikielisyysnäkökulmat: arjen huomaamaton monikielisyys, kotien monikielisyys, opiskelun myötä saavutettu kielitaito, yhteisössä unohtuneet ja vaiennetut kielet, maailmankieli englantia sekä monet muut Itä-Suomeen ihmisten mukana matkanneet kielet. Artikkeleista avautuu näkymiä eri elämän- ja yhteiskunnan tilanteisiin, joissa kielitaitoa tarvitaan ja joissa kielitaito on ratkaissut yksilöiden elämän suunnan. Kirjoitukset luovat kokonaan uutta tietoa uusista sähköisistä viestintävälineistä ja siitä, kuinka ne muovaavat yksilöiden ja yhteisöjen kielellistä arkea. Artikkelit myös havainnollistavat monikielisyyden tutkimuskentän moninaisuutta: monikielisyyttä voidaan lähestyä lukuisista eri näkökulmista hyvin erilaisten aineistojen ja menetelmien valossa. Monikielisyys voi olla myös kohteena

sellaisessa tutkimuksessa, jota ei välttämättä aina mielletä monikielisyystutkimukseksi – tästä esimerkkinä on kääntämisen ja tulkkauksen tutkimus.

2 Puhe'et putoeivat: Itä-Suomen kielitilanne tilastojen valossa

Miltä Itä-Suomen kielitilanne näyttää nykyään, ja miten se eroaa muusta Suomesta?

Kirjoittaessamme tämän johdannon ensimmäistä versiota helmikuussa 2019 tuoreimmat saatavilla olevat tilastotiedot koskivat vuoden 2017 lopun tilannetta, jota koskevia tietoja on koottu taulukkoon 1. Silloin koko Suomen väestöstä (yht. 5 513 130) äidinkielenään suomea puhui valtaosa väestöstä (87,9 %) ja ruotsia 5,2 %:n vähemmistö. Kahdeksan puhutuinta kieltä kotimaisten kielten jälkeen olivat venäjä, viro, arabia, somali, englanti, kurdi, persia/farsi ja kiina, mutta näiden puhujasuudet ovat selvästi ruotsia pienemmät. Kaikkiaan tilastossa on 161 eri kieltä.

Taulukko 1. Kymmenen puhutuimman kielen puhujamäärät koko Suomessa vuoden 2017 lopussa (Tilastokeskus 2019).

Kieli	Puhujamäärä	Osuus Suomen väestöstä
Suomi	4 848 761	87,9 %
Ruotsi	289 052	5,2 %
Venäjä	77 177	1,3 %
Viro	49 590	0,9 %
Arabia	26 467	0,5 %
Somali	20 007	0,4 %
Englanti	19 626	0,4 %
Kurdi	13 327	0,2 %
Persia/farsi	12 090	0,2 %
Kiina	11 825	0,2 %

Itä-Suomea koskevat tilastotiedot on koottu taulukkoon 2, jossa väestörekisterin koko Suomea koskevista tiedoista on erotettu erikseen viisi maakuntaa: Etelä- ja Pohjois-Karjala,

Etelä- ja Pohjois-Savo ja Kainuu, jotka kaikki kuuluvat kielellisesti suomen itämurteiden alueeseen (huomattakoon kuitenkin, että osa itämurteiden alueista jää näiden maakuntien ulkopuolelle). Näiden itäsuomalaisten maakuntien asukkaista suomen kielen oli äidinkielen ilmoittanut 96,3 %, kun koko maassa suomenkielisten osuus oli 87,9 %. Vertailu osoittaa siten, että muuttoliike ei ole vielä jättänyt itäsuomalaiseen kielitilastoon niin paljon jälkiä kuin muuhun Suomeen ja että monikielisyydestä huolimatta Itä-Suomi on suomenkielisempi kuin koko Suomi keskimäärin. Koko maan tilastossa tosin painottuu Etelä- ja Länsi-Suomen suurten kaupunkien vaikutus.

Väestörekisterin mukaan Itä-Suomessa vuonna 2017 puhuttujen kielten määrä oli 106. Kielten määrä on merkittävä, vaikka kirjo on toki vähemmän moninainen kuin koko maassa. Itä-Suomi poikkeaa myös joiltakin muilta osin koko maan kieliprofiilista. Itä-Suomen viidessä maakunnassa venäjän kielen suhteellinen osuus on suurempi kuin koko maassa (1,7 %), ruotsin taas paljon pienempi (0,1 %). Itä-Suomessa ruotsi on vasta seitsemänneksi puhutuin kieli. Venäjän ohella suurimmat vähemmistökielet olivat viro, arabia, englanti, thai, persia/farsi, kiina ja turkki.

Taulukko 2. Kymmenen puhutuimman kielen puhujamäärät Itä-Suomen viidessä maakunnassa (Etelä- ja Pohjois-Karjala, Etelä- ja Pohjois-Savo ja Kainuu) vuoden 2017 lopussa (Tilastokeskus 2019).

Kieli	Puhujamäärä	Osuus alueen väestöstä
Suomi	732 178	96,3 %
Venäjä	12 715	1,7 %
Viro	1 816	0,2 %
Arabia	1 796	0,2 %
Englanti	1 019	0,1 %
Thai	923	0,1 %
Ruotsi	918	0,1 %
Persia/farsi	757	0,1 %
Kiina	588	0,1 %
Turkki	563	0,1 %

Kun Itä-Suomen maakuntia verrataan keskenään, niiden joukosta erottuu oikeastaan vain Etelä-Karjala, jossa venäjänkielisen väestön osuus on selvästi suurempi kuin muissa maakunnissa tai koko Suomessa. Venäjän ilmoitti Etelä-Karjalassa äidinkielen 3,6 %

asukkaista, kun muissa itäsuomalaisissa maakunnissa venäjänkielisten osuus vaihteli Pohjois-Savon 0,9 %:sta Pohjois-Karjalan 2,0 %:iin. Samalla Etelä-Karjalassa suomenkielisten asukkaiden osuus väestöstä on 93,9 %, kun muissa Itä-Suomen maakunnissa suomenkielisten osuus on 96,2–97,1 % eli lähellä Itä-Suomeksi rajaamamme alueen keskiarvoa (96,3 %).

Taulukot 3 ja 4 puolestaan havainnollistavat Suomen lähihistoriassa tapahtuneita muutoksia nostamalla esiin lähes kolmenkymmenen vuoden takaisen tilanteen. Taulukkoon 3 on koottu koko Suomen ja taulukkoon 4 Itä-Suomen kymmenen puhutuinta kieltä vuoden 1990 lopussa. Silmiinpistävää näissä taulukoissa on suomenkielisten suuri osuus: vuonna 1990 koko Suomen väestöstä suomenkielisiä oli 93,5 %, kun vuonna 2017 heitä oli 87,9 %. Itä-Suomessa suomenkielisten osuus oli puolestaan vuonna 1990 lähes 100 % (99,7 %), kun se vuonna 2017 oli 96,3 %.

Taulukko 3. Kymmenen puhutuimman kielen puhujamäärät koko Suomessa vuoden 1990 lopussa (Tilastokeskus 2019).

Kieli	Puhujamäärä	Osuus Suomen väestöstä
Suomi	4 675 223	93,5 %
Ruotsi	296 738	5,9 %
Venäjä	3 884	0,1 %
Englanti	3 569	0,1 %
Saksa	2 427	0,05 %
Saame	1 734	0,03 %
Vietnam	1 643	0,03 %
Viro	1 394	0,03 %
Arabia	1 138	0,02 %
Puola	901	0,02 %

Taulukko 4. Kymmenen puhutuimman kielen puhujamäärät Itä-Suomen viidessä maakunnassa (Etelä- ja Pohjois-Karjala, Etelä- ja Pohjois-Savo ja Kainuu) vuoden 1990 lopussa (Tilastokeskus 2019).

Kieli	Puhujamäärä	Osuus alueen väestöstä
Suomi	840 782	99,7 %
Ruotsi	763	0,1 %
Venäjä	516	0,1 %

Englanti	230	0,03 %
Saksa	229	0,03 %
Viro	148	0,02 %
Puola	97	0,01 %
Vietnam	60	0,01 %
Unkari	59	0,01 %
Arabia	52	0,01 %

Koko Suomessa seuraavaksi puhutuimmat kielet olivat vuonna 1990 ruotsi ja venäjä eli samat kielet kuin vuonna 2017. Samaan aikaan, kun ruotsinkielisten osuus on laskenut sekä absoluuttisesti että suhteellisesti (5,9 % vuonna 1990 ja 5,2 % vuonna 2017), venäjänkielisten osuus on noussut (0,1 % vuonna 1990 % ja 1,3 % vuonna 2017).

Ruotsinkielisen väestön määrän pienentyminen on jatkunut viimeisen sadan vuoden ajan. Muutoksen syitä on monia: esimerkiksi yksilöiden ja perheiden kaksikielistyminen sekä avioliittojen vuoksi, suomenkielisten ruotsin taitojen heikentyminen, suomenkielisten muuttoliike alueille, joissa ruotsi on ennen ollut enemmistön kieli, sekä ruotsinkielisten muuttoliike alueille, joissa suomi on vanhastaan dominoinut. Venäjän kielen tilanteeseen taas on vaikuttanut Neuvostoliiton hajoaminen ja sen seurauksena alkanut maahanmuutto. Se on vaikuttanut myös vironkielisten määrässä tapahtuneeseen muutokseen: vuonna 1990 vironkielisiä asui Suomessa 1 394, kun heitä vuonna 2017 oli jo 49 590. Suhteellisesti vironkielisten osuus on kasvanut 0,03 %:sta 0,9 %:iin. Vuonna 1990 kymmenen puhutuimman kielen joukkoon yltäneet saksa, saame, vietnam ja puola ovat saaneet vuoden 2017 tilastossa tehdä tilaa uusille maahanmuuttajakielille somalille, kurdille, persialle/farsille ja kiinalle. Ylipäätään kaikkien vieraiden kielten osuudet ovat olleet vuonna 1990 hyvin pieniä, ja vuoteen 2017 verrattuna kieliä on ollut myös lukumääräisesti vähän: vuoden 1990 tilastossa on 62 eri kieltä.

Itä-Suomessakin ruotsi oli vielä vuonna 1990 toiseksi yleisin äidinkieli, mutta vuonna 2017 se löytyy tilastoista vasta sijalta 7, vaikka sen absoluuttinen puhujamäärä on jopa kasvanut (763 vuonna 1990 ja 918 vuonna 2017). Selkeän eron koko Suomen tilanteeseen muodostaa saamen kieli. Se ei mahtunut Itä-Suomen kymmenen puhutuimman kielen joukkoon vuonna 1990, vaikka oli kuudenneksi puhutuin kieli koko maassa. Itä-Suomen kielitilaston kymmenen kärkeen ylsi kuitenkin unkari, joka taas puuttuu koko maan puhutuimpien

kielten joukosta. Samoin kuin koko maassa myös Itä-Suomessa eri kielten kirjo on vertailtavana ajanjaksona huomattavasti kasvanut: vuoden 1990 tilastossa oli yhteensä 45 eri kieltä, kun vuonna 2017 niitä oli 106.

Suomen kotoperäiset tai perustuslaissa erikseen mainitut vähemmistökielet näkyvät huonosti kielitilastossa. Suomessa puhuttavat kolme saamen kieltä eli inarinsaame, koltansaame ja pohjoissaame on väestörekisterissä laskettu yhteen; saamenkielisten määrä vuoden 2017 tilastossa oli 1 992 (0,04 %). Lainsäädännöllinen asema ei takaa näkyvyyttä tilastossa, sillä perustuslaissa mainittuja viittomakieltä ja romanikieltä rekisteri ei tunne. Tilastosta puuttuu myös kotoperäinen karjalan kieli. Tilastovinouman syynä on se, että Suomen kielitilastointi on perustunut kansainväliseen ISO 639-1 -standardiin, joka sisältää tunnuksen 182 kielelle (Latomaa 2012). Kun kielitieto merkitään väestörekisteriin, avautuu valikko, josta voi valita standardiin kuuluvan kielen. Jos oma äidinkieli ei ole mukana standardissa, tieto merkitään kohtaan ”muu kieli” kirjoittamalla kielen nimi kirjaimin. Vuonna 2017 näiden ”muiden kielten” puhujia oli 6 971 (0,13 %). Karlsson (2017) on analysoinut tähän ryhmään kuuluvat merkinnät ja toteaa, että kun ne otetaan huomioon, Suomessa puhuttavia kieliä on vuonna 2017 ollut yhteensä yli 500. Tilastointitapa siis piilottaa näkyvistä paljon suomalaista kielellistä monimuotoisuutta.

Tilastotietoja tarkastellessa on syytä pitää myös mielessä, ettei Suomessa toistaiseksi ole mahdollista ilmoittaa väestörekisteriin kuin yksi äidinkieli, vaikka niitä olisi kaksi tai useampia. Tilastot luovatkin virheellisesti kuvaa vallitsevasta yksikielisyydestä ja ylläpitävät vinoutunutta näkemystä yksilöiden yksikielisyydestä ”normaalitilana” ja monikielisyydestä ”poikkeuksena”. Tosiasiassa monikielisyyttä on ollut aina, ja eri kielten käyttö joustavasti erilaisissa tilanteissa ja eri ihmisten kanssa on suurimmalle osalle maailman ihmisistä arkipäivää. Väestörekisterissä eivät myöskään näy asukkaiden toisena tai vieraana kielenä oppimat kielet, jotka omalta osaltaan kartuttavat monikielistä kielivarantoa.

3 Kielelle kerkiävät: Itä-Suomen monikielinen historia

Millainen on Itä-Suomen kielellinen historia, ja mitä kieliä alueella on ennen puhuttu? Tässä luvussa luomme lyhyen läpileikkauksen nykyisen Itä-Suomen alueen, Karjalankannaksen, Laatokan ympäristön ja Suomenlahden pohjukan historiaan. Luku ei sisällä tieteellisen käytännön mukaisia tarkkoja lähdeviitteitä, koska teksti on haluttu pitää mahdollisimman helppolukuisena ja yleistajuisena. Olemme kuitenkin pyrkineet huomioimaan myös erityisesti tästä aihepiiristä kiinnostuneet lukijat ja ohjaamme heidät sopivissa kohdin ajantasaisen lisäluettavan äärelle.

Nykyisen Suomen alueella on ollut asutusta noin kymmenen tuhatta vuotta eli heti siitä lähtien, kun mannerjää alkoi sulaa viimeisen jääkauden jälkeen. Ensimmäisten asukkaiden kielestä tai kielistä ei tiedetä juuri muuta kuin että ne eivät kuuluneet mihinkään nykyisin tunnettuun kielikuntaan. Asutusta ja sen mukana uusia kieliä on tullut eri suunnista useina aaltoina, ja uusien tulokkaiden kieli on syrjäyttänyt aiemmat kielet. Kaakossa Karjalankannas on ollut useiden uusien väestöryhmien ja kulttuurien väylä itäiseen Suomeen, mutta myös Suomenlahden yli on kuljettu. Suomen esihistorian suuri kielellinen murros sijoittuu pronssikaudelle (noin 1700–500 eaa.). Tuolloin alueelle olivat alkaneet levittäytyä ensimmäiset nykyisinkin tunnetut kielet eli ensin saamen kielten ja sitten itämerensuomalaisten kielten kantakielet, jotka tulevana vuosisatoina syrjäyttivät kaikki varhaisemmat kielimuodot. Suomen muinaiskielet katosivat, mutta niistä jäi jälkiä paikanniminä erityisesti saamen kieliin.

Saamelainen kantakieli tuli Suomen alueelle uuden väestön mukana kaakosta ja levisi valtakieleksi lähes kaikkialle Etelä- ja Länsi-Suomea myöten. Myös Itä-Suomi ja Karjala olivat saamenkielistä aluetta. Kantasuomen pohjoismurre tuli Lounais-Suomeen nykyisen Viron alueelta jo ennen ajanlaskun alkua ja levittäytyi ensimmäisen vuosituhannen aikana kohti itää ja lopulta Karjalaan saakka. Suomen länsiosissa pohjoiskantasuomesta alkoivat kehittyä suomen kielen länsimurteet, kun taas idässä kielimuodosta muotoutuivat Laatokan luoteisrannikolla puhuttu muinaiskarjala ja kaakkoisrannikolla puhuttu muinaisvepsä. Kun muinaiskarjalan puhuma-alue laajeni, syntyi uusia kielimuotoja: lännempänä nykyisen Suomen itäosissa siitä muotoutuivat suomen itämurteet ja idempänä karjalan kielen murteet. Suomen alueella suomen kieli syrjäytti vähitellen saamen kielen muualta kuin

maan pohjoisimmista osista. Kielenvaihto oli pitkä prosessi, ja suomenkielinen asutus maan alueella vakiintui lopullisesti vasta 1500-luvulta nykypäivään ulottuvalla ajanjaksolla. Vuosisatojen ajan suomalaisten ja saamelaisten esi-isiä asui samoillakin seuduilla – on muistettava, että Suomi oli pitkään hyvin harvaan asuttu maa, jossa oli paljon erämaa-alueita. Saamelaista perua ovat monet paikannimet ympäri Suomea, ja saamen kieli on vaikuttanut paitsi Pohjois-Suomen peräpohjalaismurteisiin myös suomen itämurteisiin ja karjalaan. (Suomen alueen varhaisesta kielellisestä historiasta ja suomen kielen vaiheista kertovat tarkemmin esim. Lehtinen 2007, Häkkinen 2014 ja Kallio 2018; ks. myös Lang 2018.)

Suomen itämurteiden (savolais- ja kaakkoismurteiden) juuret ovat siis muinaiskarjalaksi kutsutussa kantasuomen haarassa, jota puhuttiin Laatokan länsi- ja pohjoisrannoilla. Muinaiskarjalan kieli alkoi levitä noin tuhat vuotta sitten pohjoiseen Vienan Karjalaan sekä lännemmäs Kaakkois-Suomeen, Pohjois-Karjalaan, Etelä-Savoon ja myös Kaakkois-Hämeeseen. Mikkelin seudulla syntyivät savolaismurteet, kun muinaiskarjalaan sulautui länsimurteisia piirteitä, ja savolaismurteet levisivät tulevana vuosisatoina laajalle alueelle Suomessa. Kaakkoismurteet taas muotoutuivat Kaakkois-Suomessa ja Karjalankannaksella muinaiskarjalaisista ja länsisuomalaisista aineksista. Läntinen vaikutus on ollut selvintä Länsi-Kannaksella, joka tuli Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa vuonna 1323 Ruotsin hallintaan ja osaksi läntistä kulttuuripiiriä. Rajan pohjois- ja itäpuolella asuva väestö oli karjalankielistä ja kuului Novgorodin (myöhemmin Venäjän) valtapiiriin. Muinaiskarjalan tytärmurteiden joutuminen eri valtakuntien alaisuuteen johti vuosisatojen saatossa siihen, että läntisemmät niistä tunnetaan nykyisin suomen itämurteina, itäisemmät taas karjalan kielen murteina. (Suomen murteiden syntymistä käsittelee esimerkiksi Lehtinen 2007.)

Suomen itäisimmät osat (muun muassa nykyinen Pohjois-Karjala ja historiallinen Raja-Karjala) olivat pääosin karjalankielisiä 1600-luvulle saakka, kunnes vuonna 1617 Stolbovan rauhassa Ruotsi sai ne hallintaansa Venäjältä. Alueen karjalankieliset asukkaat olivat ortodokseja ja uudet hallitsijat luterilaisia, mikä vaikeutti ortodoksikarjalaisten uskon harjoittamista. Muun muassa uskonnollisen sarron, ankaran verotuksen ja Venäjän houkuttelun seurauksena monet karjalaiset hakeutuivatkin uuden rajan itäpuolelle. Osa karjalaisista vaelsi syvemmälle Venäjälle muun muassa Tverin alueelle. 1600-luvun

tapahtumien tiimellyksessä Suomen Pohjois-Karjala lähes tyhjäksi karjalankielisestä asutuksesta, ja tilalle tuli uusia, luterilaisia asukkaita, jotka puhuivat savolaismurteita. Pohjois-Karjala kuuluu nykyään savolaismurteiden alueeseen, joskin paikoin murteissa on edelleen jälkiä vanhasta karjalankielisestä asutuksesta. (Ortodoksikarjalaisten joukkomuutosta ja Ruotsin vallan ajan Karjalasta kertovat yksityiskohtaisesti mm. Saloheimo 1986 [1976], 2010, Kuujo 1963, Kirkinen 1994 ja Katajala 2005. Tverinkarjalaisia esittelee esimerkiksi Jeskanen 1998.)

Stolbovan rauha vaikutti Itä-Suomen kielelliseen tilanteeseen myös hiukan etelämpänä, Suomenlahden pohjukassa nykyisen Pietarin lähialueilla eli suomalaisten Inkerinmaana tuntemalla alueella. Inkerinmaa oli ollut Venäjän hallinnassa, ja sen etnisiä ryhmiä olivat 1600-luvulla itämerensuomalaisiin kuuluvat vatjalaiset ja inkerikot sekä venäläiset, jotka kaikki olivat ortodokseja. Vatjan kieli kuuluu itämerensuomalaisten läntiseen ryhmään, kun taas inkerikkojen puhuma inkeroinen (isori) on muinaiskarjalan tytärkieli ja siten läheistä sukua karjalalle ja suomen itämurteille. Stolbovan rauhassa myös Inkerinmaa siirtyi Ruotsin hallintaan, ja samoin kuin Pohjois- ja Raja-Karjalassa, suuri osa alkuperäisestä ortodoksiväestöstä pakeni idemmäs Venäjän puolelle. Autioituneille seuduille muutti uusia, suomenkielisiä luterilaisia asukkaita Karjalankannakselta, Kaakkois-Suomesta ja Savosta, ja vuosisadan loppupuolella enemmistö Inkerinmaan asukkaista oli suomenkielisiä. Inkerinmaalla puhuttua suomea nimitetään inkerinsuomeksi, ja se luokitellaan kuuluvaksi suomen kaakkoismurteisiin. Tässä historian vaiheessa Itä-Suomeen luettava alue lienee ollut maantieteellisesti laajimmillaan. 1700-luvulla Inkerinmaa kuitenkin palautui Venäjälle ja kun Neva-joen suulle perustettiin uusi pääkaupunki Pietari, venäläisasukkaiden määrä alkoi nopeasti kasvaa. Suomen kieli säilyi maaseudulla elävänä 1900-luvulle saakka, kunnes Neuvostoliiton etninen sorto ja toisen maailmansodan aikaiset ja jälkeiset tapahtumat hajottivat inkerinsuomalaisen yhteisön eri puolille Neuvostoliittoa (erityisesti Viroon ja Karjalaan) ja osittain myös länsimaihin. 1990-luvulla käynnistyi inkerinsuomalaisten ns. paluumuutto Suomeen, mikä käytännössä omalta osaltaan lisäsi Suomen venäjän- ja vironkielisten määrää: vain osa paluumuuttajan statuksella Suomeen tulleista puhui suomea äidinkielenään. (Inkerinsuomalaisten historiasta voi lukea enemmän esimerkiksi teoksista Haltsonen (toim.) 1969, Laaksonen ja Mettomäki (toim.) 1990 sekä Nevalainen ja Sihvo (toim.) 1991; paluumuuttoa käsittelee Salonsaari 2018.)

1600-luvulta lähtien suomen itämurteet ovat siis hallinneet kielellisesti Suomen itäosia. Laatokan pohjoispuolella sijannut Raja-Karjala säilyi kuitenkin pääosin karjalankielisenä aina Suomen itsenäistymiseen saakka, ja idempää, lähinnä Vienan Karjalasta kotoisin olevia karjalankielisiä kauppiaita ja metsästäjiä liikkui vielä 1900-luvun alussa kaukanakin Suomen puolella. Sekä Raja-Karjalasta että Karjalankannakselta oli Suomen itsenäistymiseen saakka tiiviit yhteydet rajan yli Venäjälle. Rajan yli käytiin kauppaa, kuljettiin kausitöissä ja mentiin naimisiin. Tällainen rajanylinen kanssakäyminen tarkoitti arkipäiväisiä kohtaamisia sekä karjalan- että venäjänkielisten kanssa.

Itä-Suomen idänyhteyksiä lueteltaessa on vielä erikseen nostettava esiin jo edellä mainittu, vuonna 1703 perustettu Pietari, joka kasvoi 1700- ja 1800-lukujen aikana lähes tyhjästä miljoonakaupungiksi. Kun 1800-luvun alussa kaupungin väkiluku oli noin 220 000 asukasta, 1890-luvulla se ylitti jo miljoonan ja seuraavalla vuosikymmenellä puolentoista miljoonan asukkaan rajan (Engman 1983: 97). Tällaisella vauhdilla kasvava kaupunki tarvitsi valtavat määrät erilaisia tarvikkeita. Pietariin suuntautunut ruoka-, talous- ja rakennustarvikkeiden rahdinajo ja kaupankäynti toivatkin joko suoraan tai välillisesti leivän moneen itäsuomalaiseen ja myös inkerinsuomalaiseen pöytään ennen Suomen itsenäistymistä ja pitivät osaltaan yllä suomen- ja karjalankielisten itäsuomalaisten yhteyksiä venäjän kielen puhujiin. (Engman 2004: 50–90; Luttinen 2014: 238–240.) Pietari oli kahden vuosisadan ajan suomalaisille myös tärkeä muuttokohde, jonne muutti erityisesti Viipurin ja Uudenmaan lääneistä tuhansia suomalaisia pääosin erilaisiin käsityöläis-, tehdas- ja palveluammatteihin. Osa muuttajista palasi takaisin kotiseuduilleen muutaman vuoden kuluttua, mutta suurimmillaan pietarinsuomalaisten määrä läheni 1880-luvulla jo 25 000:ta (Engman 1983: 165; Pietarissa eläneistä suomalaisista kerrotaan yksityiskohtaisesti teoksissa Engman 1983 ja 2004).

Suomessa venäjänkielistä asutusta oli lähinnä Karjalankannaksella: Muolaan Kyyrölän venäläisasutus polveutui alueelle 1700-luvulla siirretyistä maaorjista, ja erityisesti Kivennavan Terijoelle muotoutui 1800-luvun loppupuolella pietarilaisten huvila-asutusta (Hämynen 2014a: 132, 134; 2014b: 170; Wolff 2014: 366–367). Kesävieraita saattoi käydä 1900-luvun alussa Suomen puolella Kannasta vuosittain jopa yli 50 000 (Engman 2004: 85). Kun 1917 Suomen itsenäistymisen ja Neuvostoliiton syntymisen myötä itäraja sulkeutui ja

perinteiset yhteydet rajan yli katkesivat, osa venäläisistä jäi Suomen asukkaiksi. Itse asiassa venäjänkielisten määrä rajamaakunnissa vain kasvoi 1920-luvun alussa, sillä Neuvosto-Venäjältä saapui Suomeen tuhatmäärin pakolaisia, jotka asettuivat pääosin rajan läheisyyteen tai Viipurin kaltaisiin kaupunkeihin, joissa asui jo ennestään venäjänkielisiä. (Erityisesti rajan läheisyyteen jääneistä itäkarjalaisista pakolaisista, joista moni oli karjalankielinen, kirjoittaa Hämynen 1993 ja 2003.)

Itäsuomalaisesta monikielisyydestä nostetaan usein erityistapauksena esille Viipurin kaupunki, joka oli muotoutunut ruotsalaisten 1200-luvun lopulla rakentaman linnoituksen ympärille ja saanut kaupunkioikeudet 1400-luvulla. Viipuri oli alusta alkaen monikielinen ja kansainvälinen kauppapaikka ja toimi hallinnon ja sotavoimien keskuksena ensin Ruotsin vallan aikana, sitten Suomen suuriruhtinaskuntakautena ja myöhemmin itsenäisessä Suomessa. 1700-luvulta alkaen Viipurin kaupunkikuvaan alkoi vaikuttaa vahvasti kasvavan metropolin, Pietarin, läheisyys. Koska kaupunkien välimatka oli lyhyt, niiden yhteydet muodostuivat tiiviiksi, ja Viipurista tuli monen Pietariin matkalla olevan ja sieltä palaavan välikulkupaikka. Autonomian aikana Viipurissa myös asui huomattava määrä venäläisiä kauppiaita ja sotilaita. Viipurin kielimaisemassa elivätkin rinnan suomi, ruotsi, venäjä ja saksa, joista viimeksi mainittu säilyi jossain määrin käytössä kauppiaseliitin ja säätyläisperheiden seurustelukielenä vielä 1800-luvullakin. (Viipurin monikielisyydestä voi lukea esimerkiksi teoksesta Tandefelt 2002 sekä artikkeleista Wolff 2014 ja Tandefelt 2019.)

Muidenkin itäsuomalaisten paikkakuntien historiasta voidaan nostaa esille esimerkkejä siitä, miten eri toimijat ja tahot, esimerkiksi virkamies- ja sotilashallinto tai teollisuus ja käsityöläisammatit ovat muovanneet paikkakuntien kieliprofilia ja vaikuttaneet vaikkapa kuntalaisille tarjolla olevien palveluiden kieliin. Siitä, miten kielet kulkevat virkamies- ja sotilashallinnon mukana, ovat esimerkkejä kruunun Stolbovan rauhassa 1617 läänitys- ja rälssialueiden hallinnon ruotsinkielisille virkamiehille, tuomareille ja voudeille jakamat hovit, joita sijaitsi mm. Liperissä, Kiteellä ja Rääkkylässä ja jotka toimivat asuin- ja hallintopaikkoina. 1700-luvulla taas ruotuväkeä, rakuunoita ja jääkäreitä varten perustettu sotilasvirkatalojärjestelmä ulottui Savoan. Sivutuotteena syntyi ruotsinkielisiä kartanoalueita esimerkiksi Joroisiin ja Mikkeliin. Hovi- ja kartanoelämä oli ajalle tyypillisesti monikielistä, ja esimerkiksi kirjallisuutta luettiin ajan kulttuurikielillä ranskaksi.

Teollisuuden ja käsityöläisammattien osalta esimerkkeinä voidaan mainita vaikkapa Utra, Tohmajärvi ja Varkaus. Joensuuhun nykyisin kuuluva Utran kaupunginosa oli ennen monikielinen ja kansainvälinen teollisuusyhdyskunta. Utran lasitehtaan (1878–1906) lasinpuhaltajat tulivat ensin Hollannista ja Belgiasta, myöhemmin Ruotsista.

Tehtaankoulussa Utrassa opetusta annettiin 1800-luvulla suomen lisäksi ruotsiksi ja saksaksi. Tohmajärvelle taas sveitsiläiset Christian Oesch ja Gottfried Treuthardt perustivat 1800-luvun loppupuolella juustoloita, joiden tuotteita kuljetettiin vesitietä pitkin Pietariin myytäväksi. Tohmajärven nykyisyydessä sveitsiläisjuustoloiden ajasta muistuttavat kadunnimet (*Oeschinkuja, Oeschintie*). Varkauden puunjalostus- ja konepajateollisuuden palveluksessa puolestaan toimi lukuisia ruotsinkielisiä asiantuntijoita, jotka tarvitsivat monenlaisia palveluja omalla kielellään. Esimerkiksi Varkauden evankelis-luterilainen seurakunta oli kaksikielinen 1900-luvun alusta aina 1990-luvulle saakka.

Itä-Suomi on ollut monikielinen myös Suomen itsenäisyyden aikana, ja alueen kieliolot ovat kokeneet viime sadan vuoden aikana monenlaisia mullistuksia. Yksi näistä murrosvaiheista oli talvi- ja jatkosodan aika. Sotaa käyvässä Suomessa tarvittiin yhtäkkiä saksan, venäjän ja lukuisten muiden kielten taitoa, ja Suomen itäiset osat olivat sotatoimialuetta. Sotien jälkeen kielitilanne muuttui sen myötä, kun Neuvostoliitolle luovutetulta alueelta asutettiin väestöä eri puolille maata. Tähän niin sanottuun karjalaiseen siirtoväkeen, kokonaismäärältään yli 420 000, kuului myös noin 35 000 karjalankielistä, joista suuri osa asutettiin Suomen itäisiin osiin (Pohjois-Karjalaan, Pohjois-Savoon ja Kainuuseen) ja jotka siten joutuivat uuteen kieliympäristöön. (Karjalankielisten kohtalosta kertoo esimerkiksi Hämynen 2013.) 1960-luvulta puolestaan alkoi maassamuuton ja kaupungistumisen aika, joka sekin muutti maaseutuvaltaisen itäisen Suomen kielioloja. Maalta muutettiin töiden, paremman ansiotason ja toisenlaisen elämän toivossa erityisesti Etelä-Suomen nopeasti kasvaviin kaupunkeihin ja meren yli Ruotsiin. Vaikka sotien jälkeen siirtoväen asuttamisessa oli pyritty huomioimaan jo vanhoilla kotiseuduilla olemassa olleet kylä- ja kieliyhteisöt, 1960-luvun muuttovirrat sinetöivät niiden tulevaisuuden monissa tapauksissa lopullisesti: nuoret lähtivät ja vain vanhat jäivät. Esimerkiksi karjalankielisen siirtoväen kohdalla juuri sotien jälkeisten vuosikymmenten maassamuutto aiheutti kielenpuhujien hajaantumisen eri puolille Suomea, mikä on asettanut omat haasteensa kielen myöhemmälle elvytykselle. (Suomen karjalankielisistä kerrotaan yksityiskohtaisesti teoksessa Sarhima 2017.)

1990-luvulta lähtien maahanmuutto Suomeen on puolestaan jatkuvasti lisääntynyt, kuten luvun 2 tilastot havainnollistavat, ja Neuvostoliiton romahduksen jälkeen Itä-Suomessakin on kasvanut venäjän- ja vironkielisten asukkaiden määrä. 2000-luvulla Itä-Suomen kielten kirjoja ovat puolestaan lisänneet muun muassa siirto- ja kausityöläiset sekä turvapaikanhakijat. Korkeakoulutus, jota Itä-Suomessa on 1960-luvulta lähtien tarjottu eri kaupungeissa, on sekin kansainvälisine opiskelijoineen ja työntekijöineen yksi kielelliseen monimuotoisuuteen vaikuttanut tekijä. Vaikka vieraskielisten määrä Itä-Suomessa on tilastotiedon valossa edelleen pienempi kuin muualla Suomessa, monenkielinen puheensorina kuuluu myös maan itäosissa varsinkin kaupunkien katukuvaan.

Tässä luvussa olemme lyhyesti ja levein siveltimenvedoin maalanneet yleiskuvaa itäisen Suomen kielitilanteesta historian eri vaiheissa. Luvun lopussa oleva kirjallisuusluettelo tarjoaa lisälukemista niille, joita Suomen monikielinen historia kiinnostaa. Itä-Suomen monikielisyttä ei ole kielitieteellisessä tutkimuksessa juurikaan käsitelty lukuun ottamatta Viipurin kaupunkia, ja tämän katsauksemme tarkoituksena on myös heittää täkyjä monikielisuuden ja kielten kohtaamisten tutkijoille. Tutkittavissa olevat aiheet ulottuvat kaukaisesta historiasta nykyhetkeen, yksilöllisestä yhteisölliseen monikielisyyteen ja kielen oppimisesta kielen unohtamiseen. Tutkimuksen kohteena voivat olla niin monikielinen toiminta kuin sen aiheuttamat kontaktilähtöiset kielenmuutokset tai muut kielikontaktien jäljet. Monikielinen toiminta ja vuorovaikutus taas kattaa monenlaisia puhuttuja ja kirjoitettuja tilanteita, joihin sisältyy myös kääntämistä ja tulkkausta sekä ammattilaisten että ei-ammattilaisten toimintana. Tutkimus voi kohdistua myös kielten kohtaamisten taustalla vaikuttaviin kielipoliittisiin käytänteisiin, kieli-ideologioihin ja valta-asetelmiin sekä kielikäsitteisiin ja -asenteisiin. Tämän kokoelman artikkelit näyttävät omalta osaltaan tietä uusien tutkimusaiheiden luo.

4 Hampahille hajoovat: uusia näkökulmia itäsuomalaiseen monikielisyyteen

Millainen kuva Itä-Suomen kielistä piiryy tässä teoksessa? Kokoelman artikkeleissa käsitellään itäsuomalaisten kieliyhteisöjen ja yksilöiden monikielisyttä sekä tilanteita, joissa erikieliset yksilöt kohtaavat ja hyödyntävät monipuolisesti kieliresurssejaan. Tarkasteltavana on myös kielten rinnakkaiselo yhteiskunnan eri konteksteissa. Artikkelit havainnollistavat Itä-Suomeen suuntautunutta työperäistä muuttoliikettä ja muuttajien mukana saapuneita uusia kieliä ja murteita. Julkishallinto, opetus, uskonnon harjoittaminen, tiedonvälitys sekä kauppa ja muu elinkeinoelämä ovat eri aikoina ja eri paikoissa saattaneet toimia eri kielillä. Perhe- ja sukulaisuussuhteiden ylläpitäminen voi sekin olla monikielistä. Modernit monikulttuuriset harrastusryhmät puolestaan edellyttävät osallistujien välistä yhteistyötä, jossa yksilöt hyödyntävät kielirepertuaariaan ja liikkuvat luovasti eri kielten välillä. Nyky-yhteiskuntaa monella tapaa muovaavan ajankohtaisen ilmiön muodostavat sähköiset mediat, jotka nekin toimivat monikielisesti. Kokonaan omanlaisensa itäsuomalainen kielinäyttämö olivat vuosien 1939–1945 sodat, jotka niin ikään olivat monikielisiä kohtauspaikkoja.

Artikkeleissa nousee esille myös monikielistymisen vastakohta, yhteisön kielellisen monimuotoisuuden kaventuminen: kieliä myös hylätään ja unohdetaan, ja ne voidaan vaientaa. Suhtautuminen monikielisyteen, tietyn kielen tai murteen puhujiin tai kielivähemmistöihin voi eri aikoina vaihdella yleisen asenneilmapiirin, valtion harjoittaman politiikan tai maailmantilanteen mukaan. Artikkelit havainnollistavat eri näkökulmista myös sitä, miten samankin kielen yhteiskunnallinen asema voi näyttäytyä hyvin erilaisena sen mukaan, mihin sitä verrataan. Suomen kielen nykyisyydestä ja tulevaisuudesta puhuttaessa esiin nousee yleensä englannin kielen uhka ja suomen kielen käyttöalojen supistumisen pelko. Kuitenkin suhteessa uhanalaiseen karjalan kieleen suomi näyttäytyykin puhujamäärältään isompana ja yhteiskunnalliselta asemaltaan turvatumpana ”tappajakielenä”, joka on erityisesti viimeisen reilun sadan vuoden aikana tunkeutunut karjalan kielen perinteisille käyttöaloille ja kaventanut karjalan kielen puhujien mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään arkipäivän vuorovaikutustilanteissa.

Vaikka teos rajautuu maantieteellisesti Itä-Suomeen, lopputulos on monipuolinen kokonaisuus. Artikkelit valottavat sitä aineistojen ja menetelmien kirjoa, jolla monikielisyttä voidaan lähestyä ja jonka avulla monikielisyttä voidaan ylipäätään löytää menneisyydestä

tai nykyisyydestä. Esille nousevia kieliä on lukuisia: englanti, espanja, karjala (ja sen eri murteet), kirkkoslaavi, puola, ranska, ruotsi, saksa, serbia, suomi (ja sen eri murteet) sekä venäjä. Nämä kielet liittyvät monenlaisin sitein itäsuomalaiseen monikielisyyteen eri aikoina: osaa kielistä on puhuttu Itä-Suomessa jo pitkään, osa on uusia tulokkaita. Osa kielistä on (tai on ollut) alueella laajasti näkyvissä ja kuuluu, osa taas edustaa näkymätöntä tai piiloon painettua monikielisyyttä.

Kokoelman artikkelit edustavat kielimaisematutkimusta, kansanlingvistiikkaa, käännöstiedettä, dialektologiaa, digitaalista kielten tutkimusta, digihumanismia, median monikielisyyttä, maailmanenglantien tutkimusta ja historiallista kielisosiologiaa. Artikkeleissa hyödynnetään erilaisia haastattelu-, keskustelu- ja havainnointiaineistoja, päiväkirjamerkintöjä, hautakivitekstejä ja Twitter-viestejä sekä historiantutkimuksen ja kaunokirjallisuuden usein fragmentaarisia huomioita kielistä ja niiden puhujista. Osa aineistoista on luonteeltaan sellaisia, että niitä on aikaisemmin käytetty enemmän muilla tieteenaloilla kuin kieli- ja käännöstieteissä, eikä esimerkiksi hautausmaiden kielimaisematutkimusta ole aikaisemmin tehty Suomessa. Tutkimusaiheiden, -aineistojen ja -menetelmien verrattain suuresta joukosta huolimatta kokoelma ei tietenkään edusta kaikkia mahdollisia asetelmia, joissa monikielisyyttä olisi ollut Itä-Suomen kontekstissa relevanttia tarkastella. Ulkopuolelle jäävät esimerkiksi sellaiset monikielisuuden kannalta keskeiset aihepiirit kuin monikielinen kognitio, kieltenopetus ja kielenoppiminen sekä kaukaisen menneisyyden kielikontaktit ja kielihistoria.

Monissa tämän kokoelman artikkeleissa tutkimuseettisten kysymysten avaaminen on välttämätöntä käytettyjen aineistojen ja menetelmien takia. Kielen tutkiminen on hyvin usein samalla myös ihmisten tutkimista, joten aineiston hankinnassa ja tutkimuksen tekemisessä tarvitaan tutkijoiden ja tutkittavien välistä molemminpuolista luottamusta ja kunnioitusta. Silloin kun aineistoa on koottu haastattelemalla tai tarkkailemalla, keruun olennainen vaihe on tutkittavien informointi: heille on kerrottu tutkimuksen aiheesta ja tarkoituksesta, aineiston säilyttämisestä tutkimuksen aikana ja mahdollisesta arkistoisesta ja jatkokäytöstä sekä osallistumisen vapaaehtoisuudesta ja henkilötietojen suojaamisesta tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Tutkittavat ovat myös allekirjoittaneet kirjallisen suostumuksen ennen aineiston keruun aloittamista. Lisäksi tarvitaan luonnollisesti myös

tutkijoiden omaa harkintaa aineiston käsittelyn ja erityisesti raportoinnin ja aineistoesimerkkien julkisen esittämisen yhteydessä. Tässä kokoelmassa on kiinnitetty erityisesti huomiota tutkittavien henkilötietojen suojaamiseen, ja esimerkiksi tutkittavien taustatietoja kuvataan sellaisella tasolla, että ne eivät johda henkilön yksilöimiseen. Eräissä artikkeleissa on tutkimuskohteen luonteen tai tutkimusaiheen käsittelytavan vuoksi mahdotonta pitää henkilötietoja suojassa. Näissä tapauksissa on erikseen pyydetty lupa siihen, että tutkittavia saa käsitellä tekstissä heidän omilla nimillään (ja valokuvillaan).

Tutkimuksen teon eettisiä käytäntöjä on kuitenkin arvokasta pysähtyä pohtimaan ja sanallistamaan muutenkin kuin silloin, kun tutkimusaineistoina käytetään haastatteluita ja tutkijan on huolehdittava tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden yksityisyydestä ja tutkimusaineistojen asianmukaisesta jatkosäilytyksestä. Monet tämän kokoelman artikkelit käsittelevät aiheita, jotka ovat tavalla tai toisella hyvinkin henkilökohtaisia ja sensitiivisiä. Niissä puhutaan vähemmistökielistä, joilla ei ole yhteiskunnassa samoja oikeuksia kuin valtakielillä ja joista on – usein ympäristön painostuksen vuoksi – jouduttu luopumaan. Niissä puhutaan sodasta, kuolemasta, menetetyistä kotiseudusta ja edesmenneistä perheenjäsenistä, joita ei enää fyysisesti ole olemassa sellaisina, kuin he puheessa elävät. Olivatpa käytetyt aineistot pölyttyneitä arkistonauhoja tai vanhoja tekstejä, tutkimuskohteena ovat oikeiden ihmisten puhumat kielet ja eleyt elämät, joita tutkija pyrkii aineistojen valossa tulkitsemaan ja tekemään ymmärrettäviksi. Täysin objektiivista tulkintaa ei tietenkään ole olemassakaan, mutta tutkija voi tarkoituksellisesti pysähtyä pohtimaan omaa tutkijanpositiotaan ja sitä, miten hänen omat ajatuksensa, toiveensa ja ennakkoodotuksensa ohjaavat aineistojen lukutapaa, siitä tehtäviä tulkintoja ja vaikkapa artikkelitekstiin päätyvien aineistoesimerkkien valintaa. Myös tutkimustekstiä kirjoittaessaan tutkijan on muistettava olla valppaana ja asetettava sanansa tavalla, joka kunnioittaa tutkimukseen osallistuneita ja kestää sekä heidän että heidän jälkipolviensa tarkastelun. Tällainen eettinen käyttäytymisnormisto koskee yhtä lailla tutkijaa, joka tekee omia tutkimushaastatteluja tai etnografista havainnointia, kuin tutkijaa, joka työskentelee vanhojen arkistomateriaalien, haastatteluiden, kirjeiden, päiväkirjatekstien tai jo julkaistujen tekstien tai vaikkapa julkisten muistomerkkien sisältämien tekstien parissa.

Teos on järjestetty kolmeen kokonaisuuteen pääosin artikkelien aineistojen ja niiden avaamien näkökulmien perusteella. Ensimmäisen kokonaisuuden muodostavat kolme artikkelia, joissa tutkijat ovat kentällä kielten puhujien parissa haastattelemassa tai havainnoimassa – ja samalla taltioimassa ja tuottamassa yhteistyössä heidän kanssaan uutta tutkimusaineistoa. Artikkelikokoelman avaa Helka Riionheimon ja Marjatta Palanderin artikkeli *Muistojen karjala: kolmen ilomantsilaisen muistikuvia karjalan kielestä*. Se nostaa esiin suomalaisessa nykyisyydessä pitkälti näkymättömän karjalan kielen. Tarkastelun keskiössä on jatkosodan jälkeen luovutetusta Raja-Karjalasta Pohjois-Karjalaan asutettu karjalankielinen siirtoväki jälkipolvineen ja heidän savolaismurteisessa ympäristössä läpi käymänsä kielenvaihto karjalasta suomeen. Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä karjalan kieli pakotettiin suomalaisessa yhteiskunnassa piiloon, mikä johti monissa perheissä karjalaisuuden näkyvien tunnusmerkkien kätkemiseen ja karjalan kielen käytön hiipumiseen. Nykyisin rajakarjalaistaustaisista suomalaisista vain harva puhuu aktiivisesti karjalaa, mutta monilla on tallella muistikuvia omien vanhempien tai muiden sukulaisten puhumasta karjalasta. Riionheimon ja Palanderin haastatteluaineistoon perustuva artikkeli antaa äänen kolmelle ilomantsilaiselle ja kuvaa heidän muistojensa karjalan kieltä. Karjalan kieli ei ole kokonaan kadonnut heidän elämästään, vaikka he eivät sitä aktiivisesti käytäkään. Artikkelin yhdeksi tärkeäksi näkökulmaksi nousevat ne strategiat, joiden avulla nämä ilomantsilaispuhujat ovat pitäneet kiinni karjalasta.

Heli Paulaston artikkeli *Sanastollista luovuutta ja kieltenvälistä vaikutusta yhteisötaideryhmän lingua franca -englannissa* perustuu kenttähavaintoihin ja kentällä tehtyihin tallenteisiin. Aineisto on tuotettu joensuulaisen monikulttuurisen harrastajatanssitaideryhmän harjoituksissa, joissa osallistujaryhmän työkielinä olivat englanti ja suomi. Näistä suomi oli osan äidinkieli, englanti ei kenenkään. Lisäksi harjoituksissa hyödynnettiin runsaasti osallistujien muita äidinkieliä (espanjaa, ranskaa ja serbiaa) sekä monikielisiä strategioita kuten käännöslainoja ja koodinvaihtoa eli eri kielten ainesten yhdistelyä. Artikkelissa kuvataan tanssiryhmän monikielisiä käytänteitä, joiden avainsanoiksi nousevat kieltenvälinen vaikutus, kielellinen luovuus ja leikittely, sanastollinen innovointi, improvisointi sekä huoleton normien murtaminen. Nykypäivän itäsuomalaisessa monikielisyydessä artikkeli kiinnittää huomion erityisesti niihin kulttuurienvälisiin

kohtaamisiin ja vuorovaikutustilanteisiin, jotka ovat arkipäivää monille tavallisille itäsuomalaisille ja joissa puhujat leikitellen ja luovasti hyödyntävät kielellisiä resurssejaan.

Englannin kielen asema nyky-Suomessa on aiheena Esa Penttilän artikkelissa *Virtuaalinen amerikansiirtolainen itäsuomalaisessa arjessa. Katsaus itäsuomalaisen nuoren englannin käyttöön*. Artikkelissa haastatellaan ja havainnoidaan itäsuomalaista lukiolaista ja luodaan välähdyksiä hänen kielelliseen arkeensa. Haastattelua ja havainnointia täydentävät lukiolaisen pitämään ”kielipäiväkirjaan” kirjatut merkinnät hänen käyttämistään kielistä yhden viikon ajalta. Artikkelin kuvaava englannin kielen läsnäolo suomenkielisessä ympäristössä sekä suomen ja englannin kielen eriytymistä eri konteksteihin. Kodin ja koulun kieli on suomi, mutta englantia on tärkeä osa nuoren muuta kielellistä toimintaympäristöä ja läsnä suurimman osan hänen valvellaoloajastaan. Englanti on erityisen näkyvä digitaalisissa kieliympäristöissä kuten sosiaalisessa mediassa, tietokonepeleissä ja erilaisten verkosta löytyvien palvelujen käytössä. Penttilä vertaa tarkastelemaansa lukiolaista Suomesta Amerikkaan 100–150 vuotta sitten muuttaneisiin siirtolaisiin ja toteaa, että lukiolaisen elämä muistuttaa joiltain osin näiden siirtolaisten kaksikielistä arkea. Erona on nykyajan verkottunut, digitaalinen kieliympäristö, joka mahdollistaa kaksikielisyyden ja kielten vuorottelun.

Toisen osion artikkelit havainnollistavat mahdollisuuksia hankkia tietoa menneestä monikielisyydestä. Menneisyyden kielet ovat usein dokumentoimaton osa historiaa, ja niihin käsiksi pääseminen vaatii erilaista lähestymistapaa kuin nykyisyyden näkyvissä ja kuuluvissa olevat kielet. Aineistolähteinä teoksen toisen osion artikkeleissa on hyödynnetty päiväkirjoja, kirjoitettua ja suullista muistitietoa sekä tieto- ja kaunokirjallisuutta. Milla Uusituvan ja Vesa Koiviston artikkeli *Monikielinen Raja-Karjala* yhdistelee Raja-Karjalan historiaa ja yhteiskuntaoloja valaisevaan tieto- ja kaunokirjallisuuteen rajakarjalaisen siirtoväen murrehaastatteluita. Kirjoitetut ja suulliset lähdeaineistot täydentävät toisiaan ja havainnollistavat Raja-Karjalan monikielisyyttä elämänpiirin eri alueilla 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Lähdeaineistoista piirtyy kuva Raja-Karjalasta monikielisenä ja monikulttuurisena kohtaamis- ja risteyspaikkana, jossa karjalan eri varieteettien ja suomen itämurteiden puhujat elivät rinnan ja jossa oli kontakteja suomen kirja- ja yleiskieleen,

puhuttuun ja kirjoitettuun venäjän kieleen, ortodoksisen kirkon käyttämään kirkkoslaaviin, hallinnossa käytettyyn ruotsin kieleen ja elinkeinoelämän saksan kieleen.

Muistelmat ja päiväkirjat ovat puolestaan aineistona Pekka Kujamäen artikkelissa *”Tulkkia tarvittiin aina ja joka paikassa.” Jatkosota kielten, viestinnän ja välittämisen tilana*, joka käsittelee monikielisyyttä pääosin Suomen ja Neuvostoliiton välisessä jatkosodassa (1941–1944) mutta osin myös Suomen ja Saksan välisessä Lapin sodassa (1944–1945). Sotilaallisten konfliktien tutkimuksessa kielet ja monikielisyys jäävät monesti muiden näkökulmien varjoon, vaikka sota usein on nimenomaan eri kieliä puhuvien ryhmien välinen selkkaus ja sisältää runsaasti monikielistä toimintaa. Sodan ja rauhan julistaminen, propaganda, tiedustelu, sotilaallinen yhteistyö, sotavankien käsittely ja kuulustelu sekä elämä vieraan sotajoukon rinnalla edellyttävät runsaasti erilaisia kielellisiä resursseja. Kujamäen artikkelin keskiössä ovat tulkkaukset ja kaksi sotien aikana tulkkina toiminutta henkilöä: Jyrki Kolkkala, jonka tehtävät jatkosodan tulkkina alkoivat Joensuun seudulta ja seurasivat sodan käännteitä Itä-Suomesta Pohjois-Suomeen, sekä Viipurissa syntynyt Lahja (Katja) Ikonen, joka liittyi saksalaisjoukkojen tulkiksi Kainuussa Hyrynsalmella. Heidän tarinansa havainnollistavat toisen maailmansodan aikaista suomalais-saksalaista sotilasyhteistyötä Itä-Suomessa ja muuallakin sekä niihin liittyviä kohtaamisia, joissa on tarvittu kielitaitoisia välittäjiä.

Viimeinen kokonaisuus koostuu kahdesta artikkelista, jotka kuvaavat virtuaalisessa tai fyysisessä maisemassa näkyvää kirjoitusta. Artikkeleita yhdistää se, että niiden kuvaamien kielimaisemien tekstit ovat lyhyitä. Mikko Laitisen, Heli Paulaston ja Lea Meriläisen artikkeli *Samaan aikaan somessa: havainnot englannin kielen käytöstä itäsuomalaisessa tviittivirrassa* liikkuu itäsuomalaistenkin käyttämässä sosiaalisessa mediassa, Twitterissä. Artikkelissa tarkastellaan viiden itäsuomalaisen maakunnan alueelta lähetettyjen tviittien kielivalintoja ja erityisesti englannin käyttöä niissä. Mittavan tekstiaineiston määrällinen analyysi nostaa esiin myös alueen heterogeenisyyden: ”Itä-Suomi” koostuu kymmenistä kunnista, jotka eroavat toisistaan niin asukasmäärältään, sijainniltaan, yhteiskuntarakenteeltaan kuin historialtaankin, mikä näkyy myös niistä lähetettyjen tviittien kielivalinnoissa. Artikkeliliittä itäsuomalaisen kielimaiseman havainnoinnin osaksi kansainvälistä maailmanenglantien tutkimusta ja osallistuu keskusteluun siitä, miten koko

ajan kasvava ei-äidinkielisten englannin puhujien joukko vaikuttaa omalla kielenkäytöllään englannin kielessä meneillään olevien muutosten suuntiin ja etenemisnopeuteen.

Leena Kolehmainen artikkeli *Menneen monikielisyyden jälkiä nykyisyydessä: Varkauden hautausmaiden kielimaisemaa* on kokoomateoksen päättävä artikkeli. Se kuvaa erityistä kaupunkikielimaisemaa: hautausmaita hautamuistomerkkeineen ja niihin taltioituneita jälkiä monikielisyydestä. Artikkelissa kuvataan varkautelaista hautausmaamaisemaa ja kysytään, mitä hautamuistomerkkien tekstien kielet kertovat paikkakunnasta ja sen monikielisestä historiasta. Keskeiset Varkauteen monikielisyyttä mukanaan tuoneet ilmiöt ovat teollisuus ja sen aiheuttama työperäinen muuttoliike. Syntyhetkistään lähtien teollisuus on tuonut paikkakunnalle asiantuntijoita ja työntekijöitä läheltä ja kaukaa, ja muuttajien mukana ovat matkustaneet heidän kielensä ja murteensa. Artikkelin havainnollistaa sitä, millaisia jälkiä tästä teollisuuden mukanaan tuomasta muuttoliikkeestä on tallentunut Varkauden vanhimmillle hautausmaille.

Tämän kokoelman artikkelit eivät muodosta kattavaa kokonaiskuvaa nykyisestä itäsuomalaisesta kielitilanteesta tai sen menneisyydestä, eivätkä artikkelit käsittele läheskään kaikkia niitä lukuisia kieliä, joita Itä-Suomessa puhutaan tai on puhuttu. Yhden kirjan sivut eivät edes riittäisi tällaisen kokonaiskuvan muodostamiseen. Sen sijaan kokoelman artikkelit valottavat välähdyksen omaisesti kukin omaa pientä sektoriaan vallitsevasta tai ennen vallinneesta monikielisyydestä. Monet mielenkiintoiset monikielisyyss kontekstit ja monet tässä teoksessa mainitsematta jääneet kielet jäävät siten odottamaan tutkijaansa. Toivomme, että teos toimii inspiraation lähteenä monille uusille tutkimuksille.

Lopuksi haluamme osoittaa kiitokset ennen muuta niille ihmisille, jotka ovat suostuneet olemaan tutkimuksen kohteina ja ovat jakaneet aikaansa tutkijoiden kanssa. Kiitämme kokoelman nimettömiä arvioijia tarkkanäköisistä huomioista ja hyödyllisistä parannusehdotuksista sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa, joka on ottanut kokoelman kustannettavakseen. Kiitämme lämpimästi myös kirjan kirjoittajia osallistumisesta tähän kirjaprojektiin ja joustavuudesta kaikissa kirjan toimittamiseen liittyneissä vaiheissa. Seuraavin, Kalevalaa mukailevin sanoin ja meille toimittajille läheisten kielten sanoja

hyödyntäen ja monikielisillä resursseilla leikitellen toivotamme kaikille itäsuomalaisille ja muillekin lukijoille antoisia lukukokemuksia teoksen parissa:

Sanat somessa sulavat
maisemassa makailevat
tulijalle tulkkaavat
parahasti pakajavat
überhyvin yllättävät
näkymätöntä näyttävät
kieliä kuuluviin kuiskaavat.

Etätyöpisteissä huhtikuussa 2020

Toimittajat

Kirjallisuutta

ENGMAN, MAX 1983: *S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703–1917*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgivna av Finska Vetenskaps-Societeten. H. 130. Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica.

ENGMAN, MAX 2004: *Pietarinsuomalaiset*. Helsinki: WSOY.

EINONEN, PIIA 2013: Myyttinen Viipuri ja monikielinen todellisuus – etnisen alkuperän ja kielen merkitys 1800-luvun alun kaupunkiympäristössä. – *Historiallinen aikakauskirja* 111 s. 3–16.

HALTSONEN, SULO (toim.) 1969: *Inkerin suomalaisten historia*. Helsinki: Inkeriläisten sivistyssäätiö.

HÄKKINEN, JAAKKO 2014: *Kielet Suomessa kautta aikain*.

www.elisanet.fi/alkupera/Kielet_Suomessa_kautta_aikain.pdf (17.2.2019).

HÄMYNEN, TAPIO 1993: *Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940*. Historiallisia Tutkimuksia 170. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

HÄMYNEN, TAPIO 2013: Rajakarjalaisen kieliyhteisön rapautuminen ja karjalankielisten määrä Suomessa. – Pekka Suutari (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa* s. 182–213. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1389. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HÄMYNEN, TAPIO 2014a: Viipurin läänin ortodoksit – läänin heterogeeninen pieni vähemmistö. – Yrjö Kaukiainen, Risto Marjamaa & Jouko Nurmiainen (toim.), *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa* s. 127–142. Helsinki: Otava.

HÄMYNEN, TAPIO 2014b: Viipurin läänin väestönkehitys autonomian ajalla. – Yrjö Kaukiainen, Risto Marjamaa & Jouko Nurmiainen (toim.), *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa* s. 144–185. Helsinki: Otava.

IVARS, ANN-MARIE 2005: Swedish in Finland in the 19th century. – Oskar Bandle, Kurt Braunmüller, Ernst Håkon Jahr, Allan Karker, Hans Peter Naumann & Ulf Teleman (toim.), *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages. Vol. 2* s. 1476–1483. Berlin: Walter de Gruyter.

JESKANEN, MATTI 1998: ”Karielat hormilla keššeššä.” Sisä-Venäjän, erityisesti Tverin alueen karjalaiset. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri* s. 255–276. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KALLIO, PETRI 2018: Muinaiskarjalan uralilainen tausta.

https://www.academia.edu/37709596/Muinaiskarjalan_uralilainen_tausta (20.2.2019).

KARLSSON, FRED 2017: *Suomen kielet 1917–2017*. Lingsoft Language Library -julkaisu nro 1/2017. Turku: Lingsoft. <https://www.suomenkielet100.fi>.

KATAJALA, KIMMO 2005: *Suurvallan rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa*. Historiallinen arkisto 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KAUKIAINEN, YRJÖ – NURMIAINEN, JOUKO (toim.) 2010: *Viipurin läänin historia VI. Karjala itärajan varjossa*. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy.

KIRKINEN, HEIKKI 1994: Karjalan historia juurista Uudenkaupungin rauhaan. – Heikki Kirkinen, Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Karjalan kansan historia* s. 13–171. Porvoo: WSOY.

KLINGE, MATTI 1997: *Keisarin Suomi*. Helsinki: Schildts.

KORPELA, JUUKA 2004: *Viipurin läänin historia II. Viipurin linnaläänin synty*. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy.

KUUJO, ERKKI 1963: *Raja-Karjala Ruotsin vallan aikana*. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö.

LANG, VALTER 2018: *Läänemeresoome tulemised*. Muinasaja teadus 28. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

LATOMAA, SIRKKU 2012: Kielitilasto maahanmuuttajien väestöosuuden mittarina. – *Yhteiskuntapolitiikka* 77:5 s. 525–534.

LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LAAKSONEN, PEKKA – METTOMÄKI, SIRKKA (toim.) 1990: *Inkerin teillä*. Kalevalaseuran vuosikirja 69–70. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LUTTINEN, JAANA 2014: Perinteiset maaseutuelinkeinot autonomian ajalla. – Yrjö Kaukiainen, Risto Marjamaa & Jouko Nurmiainen (toim.), *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa* s. 196–248. Helsinki: Otava.

NEVALAINEN, PEKKA – SIHVO, HANNES (toim.) 1991: *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 547. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

REUTER, MIKAEL 2002: Swedish in Finland in the 20th century. – Oskar Bandle, Kurt Braunmüller, Ernst Håkon Jahr, Allan Karker, Hans Peter Naumann & Ulf Teleman (toim.), *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages Vol. 2* s. 1647–1656. Berlin: Walter de Gruyter.

SAARI, MIRJA 2005: Ruotsin kieli Suomessa. – Marjut Johansson & Riitta Pyykkö (toim.), *Monikielinen Eurooppa* s. 316–337. Helsinki: Gaudeamus.

SALOHEIMO, VEIJO 1986 [1976]: *Pohjois-Karjalan historia II. 1617–1721*. Toinen korjattu painos. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö.

SALOHEIMO, VEIJO 2010: *Entisen esivallan alle uusille asuinsijoille. Ortodoksikarjalaisten ja inkeröiden poismuutto 1500- ja 1600-luvuilla*. Joensuu: Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys.

SALONSAARI, MINNA-LIISA 2018: *Inkerinsuomalaisten paluumuutto kerrottuna paluumuuttona ja kulttuuriperintöprosessina*. Turun yliopiston julkaisuja C 456. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7385-9> (12.1.2020).

SARHIMAA, ANNELI 2017: *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Tietolipas 256. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SEURUJÄRVI-KARI, IRJA (toim.) 2000: *Beaivvi Mánát. Saamelaisten juuret ja nykyaika*. Tietolipas 164. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

TANDEFELT, MARIKA (toim.) 2002: *Viborgs fyra språk under sju sekel*. Helsinki: Schildts.

TANDEFELT, MARIKA 2019: Viborg – en mix av språk och kulturer. – Marika Tandefelt (toim.), *Finländsk svenska från medeltid till 1860. Svenskan i Finland – i dag i går* III:1 s. 355–384. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 829. Helsingfors. Svenska litteratursällskapet i Finland. <https://www.sls.fi/sv/utgivning/finlandsk-svenska-fran-medeltid-till-1860> (30.1.2020).

Tilastokeskus 2019. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. Väestö 31.12. muuttujina Kieli, Sukupuoli, Vuosi, Tiedot ja Alue.

http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_031.px/table/tableViewLayout2/?rxid=7f65fd71-79f2-43b5-aeb9-5785b366b35f (7.2.2019).

WICKSTRÖM, MATS – WOLFF, CHARLOTTA 2016: *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.

WOLFF, CHARLOTTA 2014: Kaupunkien kulttuuri- ja seurapiirielämä. – Yrjö Kaukiainen, Risto Marjamaa & Jouko Nurmiainen (toim.), *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa* s. 350–375. Helsinki: Otava.